

Egy felmérés tanulságai

Neveléslélektani megállapítások bizonyítják, hogy az anyanyelvi műveltség szintje befolyásolja a tanulás eredményességét, és a pusztán megértésen túl az alkotó gondolkodás fokáig elsősorban anyanyelvén juthat el a tanuló. Azt a nyelvi változatot, melyet az első osztályba lépő előbbi környezetében használt, melynek szókincsét, nyelvtani szerkezetét a világra eszmélés első benyomásaival egyszerre sajátította el, az iskolában fokozatosan alkalmassá kell tennünk arra, hogy segítségével a tanuló behatolhasson a legbonyolultabb tudományokba. Csak ilyen módon lehet az anyanyelv az egyéni képességek kifejlődésének eszköze s biztosítéka annak, hogy nyelvi gátlások fellépése nélkül, személyiségcsorbulás nélkül teljes értékű felnőttekké váljanak a ránk bízott gyermekek. Természetes tehát, hogy nevelőtársaink úgy vélik: „Nemcsak a magyartanár — minden nevelő gondja és feladata az anyanyelv oktatása-művelése.”

Cikkünkben ezeknek a gondoknak, feladatoknak a megoldásához szeretnénk hozzájárulni néhány, számadattal igazolható tény bemutatásával.

A Kolozs megyei tanfelügyelőség kezdeményezésére az 1979—1980-as tanévben a magyartanárok V. és IX. osztályokban végeztek felmérést azzal a céllal, hogy megállapítsák — nyilván hozzávetőlegesen —, hogyan értékelhető a különböző iskolákban folyó munka a fogalmazási, illetve a helyesírási szint összevetésével. A felmérés fontos tanulságokkal szolgált a gyakorlat számára, ezért ugyancsak a tanfelügyelőség kezdeményezésére a felmérést az 1980—1981-es tanévben megismételtük, s a feladatok pontosabb körvonalazása érdekében a jövő tanévben is sort kerítünk rá. Az eredmények összevetéséből adódó tanulságokat igyekeztünk összefoglalni.

Az V. osztályban a tollba mondott szöveg a következő volt:

A PÁNKÓ TÖRTÉNETE

Hol volt, hol nem volt, volt egy házikó. Abban lakott anyó és öregapó.

Egy napon apó azt mondta:

— Anyó, süssél vajaspánkót!

Anyó megszitálta a lisztet, és megsütötte a finom tésztát.

Apó enni akart, de a pánkó megégette a kezét. Anyó fogta, és kitette az ablakba.

A pánkó gondolt egyet, leugrott, és gurult, gurult...

Találkozott egy...

Fogalmazási feladatként a tanulóknak folytatniuk kellett a mesét saját elképzelésük szerint. Minden dolgozatot két szempontból értékelt a javító tanár: az egyik jegglyel osztályozta a tollbamondásban és a fogalmazásban előforduló hibákat (három helyesírási hiba miatt egy jegyet vontunk le minden iskolában egységesen), de csak egyes osztályzatig, tehát ötven hibára is egyest adtunk; a másik jegglye a fogalmazást értékeltük, figyelembe véve a dolgozat nyelvi erényeit vagy hibáit, az eredeti gondolkodásra való törekvés megvalósulási fokát.

Az V. osztályban összesen 1878 dolgozatot osztályoztunk, 1046 kolozsvári és 832 vidéki tanuló kapott dolgozatára minősítést. A tanulók helyesírási és fogalmazási készségének szintje 5,47. A helyesírási kapott osztályzatok a következőképpen csoportosíthatók: 1—2-es osztályzatot 706 tanuló, 3—4-es osztályzatot 342 tanuló, 5—6-os osztályzatot 385 tanuló, 7—8-as osztályzatot 305 tanuló, 9—10-es osztályzatot 140 tanuló érdemelt. Ha figyelemmel kísérvük az eredményt, megállapíthatjuk, hogy 1048 tanuló érdemelt elégtelen osztályzatot, vagyis 55,80%, és a tanulóknak csupán 7,45%-a minősíthető 9—10-es osztályzattal. A helyesírási gyenge eredménye azt bizonyítja, hogy az V. osztályos tanulóknál nem vált automatizmussá a helyesírási készség. Ha a tanuló figyelme megoszlik — mondatot szerkeszt és ír —, a helyesírási háttérbe szorul. Ha csak a tollbamondást követi, kevesebb a hiba, mint az általa szerkesztett szövegben.

Élénk, jó fantáziájú, gazdag szókincsel rendelkező szerzőre vall a következő fogalmazás részlete:

A pánkó gondolt egyet, leugrott és gurult, gurult, míg az úton találkozott egy lepénnyel. A lepény megkérdezte a pánkótól:

— Hová, merre, kis pánko?

— Megyek villágá, mert otthon megakartak eni! — mondta a pánko.

— Gyere velem én is oda indultam!

Amint így mennek kettesbe, a pánko azt mondta:

— Én most felmászok a fára, hadd lám mi történik a világba.

Pánko nagy serényen felmászott a fára és szét tekintet. Az erdő másik végébe ült egy farkas, úgy ki volt éhezve, hogy látszotak a csontjai és az oldalbordái. A farkas már összeszedte erejét és indult az erdőbe. Pánko hívta a lepényt a fa tetejére. Lepény nagyon csúszot. Éppen csak, hogy felért, jött a farkas, összeszedte a maradék erejét és megrázta a fát. Szegény lepény úgy megijedt, hogy lepotyant a fárol, a farkas elébe. A farkas nézegette, aztán bekapta, és továbbment. Pánko leszállt a fárol és ment tovább. Beérkezett a faluba. A faluba meglátot egy elhagyot házat, abba beköltözött...

A dolgozatban a helyesírási hibák száma nagy, ezért egyest érdemelt, a fogalmazásra kapott jegy 9-es. A dolgozatokra általában érvényes, hogy a fogalmazás összehasonlíthatatlanul jobb, mint a helyesírás. A fogalmazásra kapott jegyek értékrendbe állítva a következők: 1—2-es osztályzatot 80 tanuló, 3—4-es osztályzatot 227 tanuló, 5—6-os osztályzatot 577 tanuló, 7—8-as osztályzatot 696 tanuló, 9—10-es osztályzatot 298 tanuló érdemelt. Megállapíthatjuk, hogy az osztályzatok többsége 7—8-as. A helyesírási és fogalmazási általánosokat összevetve: a helyesírási általános 4,49, a fogalmazásoké 6,45.

A gyenge eredmények okait az V. osztályt megelőző időszak nyelvi nevelésében kell keresnünk. Mindannyian tudjuk, hogy az okok annyifélék, ahány család, ahány óvónő, tanítónő, ahány felnőtt beavatkozhat a gyerek anyanyelvi nevelésébe.

Mindenkinek első nyelvmestere az édesanya, s a család többi tagja. Felelőtlen az a mester, aki hibás, rossz tudományt ad át a rábízottaknak. Ahhoz, hogy a vád ne érhesse a szülőket, tudatosan művelniük kell azt a nyelvet, melyet a mindennapi használat közben átadnak gyermekeiknek. Ezen alapvető követelményen túl minden szülőnek tudnia kell, hogy a későbbi tízesek, illetve ismeretek megszerzésében segíti gyermekét az, aki tudatosan foglalkozik a gyermek nyelvi műveltségének gazdagításával, tökéletesítésével. Akinek otthon rendszeresen olvastak, majd akiket az olvasási készség kialakulásának mértékében olvastattak, akikkel a szülők elbeszélgettek az olvasottakról, azoknak a kifejezőkészsége (írásban-beszédben) gazdagabb, érdeklődésük intenzívebb, jobban olvasnak, könnyebben tanulnak.

Szabó György Pál cikkében (*Korunk*, 1980. 11.) a lelkiismeretes tanítót említi, aki sokat tehet az anyanyelvi műveltség érdekében. A felmérések eredményei, valamint ezekkel egybehangzóan sokirányú tapasztalat alapján mérlegelve a tanító munkáját, kimondhatjuk, hogy meghatározó érvényű. A helyesírási készség kialakításában döntő jelentőségű a tanító fegyverre kényszerítő szigora. Ha a tanuló nem szokja meg, hogy az írásnak törvényei vannak, melyeket megszegni nem szabad, akkor később a gimnáziumi osztályokban a tanár esetleg korrigálhat, de újra kialakítani jól azt, ami már kialakult rosszul, kétszeres erőfeszítést követel.

A tanítóknak nemcsak magyarból, hanem minden más, anyanyelven tanított tantárgyból rendszeresen javítaniuk kell az írásbeli feladatokat, a helyesírási hibákat értékeléskor nem szabad figyelmen kívül hagyniuk.

Nem vállalkozhatunk arra, hogy az elemiben történő anyanyelvi nevelés eredményes eljárásait itt összefoglaljuk, terjedelmes szakirodalom áll rendelkezésére minden tanítónak, melyet ha saját tapasztalataival kiegészít, más eredményhez kell jutnia, mint amit ez a felmérés mutat. A hibák okainak keresésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül tankönyveinket sem, melyek leíró jellegűek, szabályközpontúak. A tanítók által használt változatos módszerek és eljárások biztosítják azt, hogy ezek ne csupán betanult szövegek maradjanak, hanem a gyakorlatban alkalmazhatók is legyenek.

A IX. osztályos tanulók szintén két feladatot kaptak, amelyet három jeggyel értékelték a javító tanárok, külön osztályzatot adtak helyesírási, nyelvhelyességi, fogalmazási hibákra. A feladatok a következők voltak:

1. LEGKEDVESEBB IDŐTÖLTÉSEM

(Képzeld el, hogy kedvenc elfoglaltságodról beszélsz a barátodnak, s próbáld meggyőzni, hogy ő is tartson veled.)

2. Javítsátok ki az alábbi szöveg nyelvhelyességi hibáit:

— Szervusz Pista!

— Szerbusz!

— Hogy még vagy?

— Köszönöm, jól. Éppen a moziban indultam, ahol nagyon érdekes filmet vetítenek. Nem-e jössz te is?

— Most nem tudok jönni, mert holnapra még több leckéimet el kell készítenem. Pedig hallottam, hogy ez egy jó film. Megyek is, nehogy elve-
szítem az autóbust.

Akkor nem még megyek én sem. Hazamegyek, este majd adok neked
egy telefont.

A IX. osztályban is a helyesírási készség felmérésének eredménye a leg-
gyengébb: 5.22. Az osztályzatokat értékrendbe állítva: 1—2-es osztályzatot 110 ta-
nuló, 3—4-es osztályzatot 84 tanuló, 5—6-os osztályzatot 169 tanuló, 7—8-as osztály-
zatot 262 tanuló, 9—10-es osztályzatot 89 tanuló érdemelt. Összesen 714 tanuló dol-
gozatát minősítették a javító tanárok. A tanulók fogalmazási készsége jobb —
6.20, a minősítések sorrendje a következő: 1—2-es osztályzatot 14 tanuló, 3—4-es
osztályzatot 122 tanuló, 5—6-os osztályzatot 244 tanuló, 7—8-as osztályzatot 223 ta-
nuló, 9—10-es osztályzatot 111 tanuló érdemelt.

A tanulók nyelvhelyességi ismeretei is hiányosak, a hibás szöveg javításának
általánosa 6.40. A jegyek megoszlása a következő: 1—2-es osztályzatot 47 tanuló,
3—4-es osztályzatot 84 tanuló, 5—6-os osztályzatot 185 tanuló, 7—8-as osztályzatot
299 tanuló, 9—10-es osztályzatot 99 tanuló kapott. A tanulók a szövegben a nyelv-
helyességi hibákat nem vették észre, nem javították ki, sőt ők maguk is szerkesz-
tettek a nyelvhelyesség ellen durván vétő mondatokat, például: Én kézilabdázásra
járok. Beszélj rá szüleidet, hogy vegyenek egy lemezjátékot, majd szerzünk le-
mezt melléje. Most már ő is szabad ideje alatt könyveket olvasott. Én ezelőtt
hat évvel kesztem rendszeresen sportolni az atlétikát. Nem akarta megszakítani
az ő szabad idejű foglalkozását. Így aztán a vakációban és szabad idejünkben...
Én nagyon kedvelem a sportot, mert az egy egészséges valami. Jól kifejleszti a
testet a belső szerveket a tüdőt a szívet és az izomzatot. Ezenkívül nagyon sok
versenyen vesz részt különböző szinteken.

Az V—VIII. osztályt végzetek elégtelen osztályzatának száma nagy, 194 ta-
nuló, a tanulók 27,17%-a kapott elégtelen vagy ennél gyengébb osztályzatot. Tehát
az V—VIII. osztályban folyó anyanyelvi és anyanyelvű oktatás sem teljesíti kellő
mértékben nyelvművelő feladatát.

A gimnáziumi, majd a középiskolai osztályokban a nyelvművelés tantárgyi
koncentrációra épülő nevelési eljárás, nem korlátozódhat az anyanyelvi tantár-
gyak óráira, hanem át kell fognia az egész oktatási folyamatot. A magyar és nem
magyar szakosnak egyformán feladata, hogy az ismeretek átadásán kívül nyelvet,
ennek segítségével pedig gondolkodást tanítson és fejlesszen. Egzakt gondolkodás-
ra és gondolat kifejezésre nem szoktathat tanulókat az a tanár, aki nem ismeri
alaposan saját tantárgya anyanyelvi terminológiáját, nem elég tájékozott szakmája
fogalmazás- és kifejezőmódjában, gondolkodási, logikai rendszerében.

A szakfolyóiratok, szakcikkek jelentős segítséget nyújtanak a különböző tu-
dományágak magyar nyelvű tanításában, ezeket nemcsak a tanárnak — főként
középkorúak fokon —, a tanulóknak is olvasnia kell. A nem magyar szakos tanár
nem elégedhet meg azzal, hogy a felelő tanuló egy szóban válaszoljon a feltett
kérdésre, esetleg megismételve az egyszavas vázlatot, melyet az előző órán felír-
tak a táblára. Minden, anyanyelven tanító tanárnak — szakmájától függetlenül —
egyaránt gondja kell hogy legyen mind a szóbeli, mind az írásbeli fogalmazás, a
helyesírási és a nyelvi hibák javításában pedig folytatnia kell a tanítók munkáját.

Az anyanyelv iskolai művelésében a legfontosabb feladat a magyar szakos
tanáré. Az V. osztályban legsürgősebb dolga megállapítani külön minden tanuló
tudásszintjét — hasonlóan Csokonai tanár úrhoz, aki „ott kezdette a világosítást,
ahol [a tanuló] felfogható eszéét állani észrevette”. A nyelvtant, a helyesírást, a
stilisztikát úgy kell tanítanunk, hogy egyik se legyen rideg tananyag, holt teher
tanítványaink számára, hanem az ösztönösen megtanult anyanyelv tudatos haszná-
latát szolgálja. Ebben, reméljük, segítségünkre lesz az az új nyelvtankönyv, mely
az előrejelzések szerint nem nyelvtani szabályokra épül, hanem elsősorban nyelv-
művelő jellegű lesz.

Úgy kell szerveznünk az anyanyelvi órákat, hogy a tanulók minél önállóbban
dolgozhassanak, minél több feladat megoldása készítse gondolkodásra őket. A
mondatelemzést szervesen kapcsoljuk össze a fogalmazással, hogy a tanulók azon-
nal alkalmazzák a megszerzett ismereteket, felismert törvényszerűségeket. Ne csak
irodalmi szövegeket elemezzünk, hanem a mindennapi élet beszédhelyzeteiből ki-
emelt mondatokat is.

A IX—XII. osztályban szintén kell végeznünk helyesírási gyakorlatokat, de
ezek szervesen épüljenek bele az irodalomtanítás folyamatába. Fogalmazások, dol-
gozatok javításakor a tanulók szövegeinek hibáit használjuk fel példaanyagként.
Az anyanyelv tanításában a legnagyobb segítséget a klasszikusoktól kapjuk. A ma-

gyartanár legyen mestere azoknak a módszereknek, melyek lehetővé teszik, hogy a hajdani vagy kortárs nagy szellemek meghódítsák, műveik erkölcsi, művészi értékein kívül az anyanyelv kincseivel gazdagítsák, formálják tanulóinkat.

Az anyanyelv tanárának rendkívül bonyolult munkáját Deme László így körvonalazza röviden: „Elsősorban az ő feladatuk az, hogy a »homo sapiens« — azaz a szerszámkészítő és gondolkodó ember — minél inkább »homo logicus«-szá fejlődjék — azaz értelmesen gondolkodó és értelmes közlésre képes, szellemileg is alkotó egyénné —, sőt némileg »homo aestheticus«-szá is — azaz olyan emberre, aki a szépet is kedveli és keresi a hasznos és célszerű mellett.” (Deme László: *Nyelvi és nyelvhasználati gondjainkról*. Pozsony, 1970, 138.) A feladat rangjához méretezett tekintélyt kell kivívnia a magyartanárnak tantárgya és saját maga számára ahhoz, hogy munkája eredményes legyen. Példásan kell fogalmaznia szóban, hogy érezzék a kollégák, van miért ráfigyelniük, meghallgatniuk nyelvüvelől tanácsait.

Az anyanyelvi nevelésben nagy szerepe van az iskolai újságnak. A nagyközönségnek szánt szépirodalmi próbálkozások, tanulmányok megírása az évharmadi dolgozatoknál igényesebben teszi próbára a tanulók alkotó gondolkodását.

Az anyanyelv ápolásának feladata nem korlátozódik, nem is korlátozódhat csak az iskolára, ezt a feladatot egymaga nem tudja megoldani. Ebben a munkában részt kell vállalniuk a közművelést szolgáló intézményeknek. Meggyőződésünk, hogy szülő, óvó- és tanítónő, tanár, a gyermek számára anyanyelvi környezetet jelentő minden felnőtt, még a nagyobb diák is szívesen olvassa, hallgatja az élmes, érdekes nyelvüvelő cikkeket, tanulmányokat.

Nagyon lényeges, hogy a sajtóban nyelvi hibás mondat, vagy semmiképpen sem egyező alany-állítmány ne forduljon elő. De ez még nem elég. Hiányzik például az *Utunkból* a „Csipegető“-féle rovat, a beszélt nyelvben gyakran ismétlődő hibák szembeállítására a helyes formával. Ugyanez hiányzik a *Napsugár*ból, a *Jóbarát*ból, de sorolhatnók valamennyi sajtótermékünket.

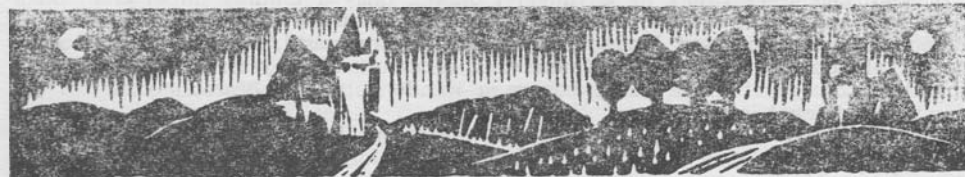
Színészeink tapasztalhatták: leglelkesebb közönségük az iskolás, mégis ritkán szólnak hozzá Pinokkió közvetlenségével. Vidéki vendégzerepléseik műsorán nem szerepel kis- és nagyiskolások számára összeállított előadás, pedig akiknek eszébe jutott Weöres csengő-bongó gyermekverseivel kiállni a tanulók elé, érezhették a közönséggel való azonosulás ritka pillanatait. A magyar irodalom erre a célra kimeríthetetlen forrás.

A televízió magyar adása is rászánhatna egy kevés időt bizonyos időközökben jól sikerült nyelvi vetélkedők közvetítésére.

Mind a feladatokat, mind a lehetőségeket csak vázlatosan érintettük, annak bizonyítására, hogy a felmérés jelezte állapot nem szükségszerű. Lehet rajta változtatni, és kell is.

A bevezetőben jeleztünk néhány olyan tény, mely az anyanyelvi műveltség fontosságát igazolja. Befejezésképpen két olyan idézettel egészítjük ki a megkezdett gondolatsort, mely nem kíván részletesebb magyarázatot: „Nem szabad egy pillanattig sem elfelejtenünk, hogy aki a második nyelvet tanulja, annak már kialakult fogalmai vannak, és rendelkezik a gondolkodás eszközeivel — az anyanyelvével. Csak a gondolkodás egy másik anyagi kifejezését sajátítja el, de továbbra is anyanyelvén gondolkodik. Ebből következik az állandó viszonyítás objektív jellege s ebből eredően az újonnan elsajátított nyelv tényeinek és szabályainak összehasonlítása az anyanyelv ismert tényeivel és szabályaival.” (A *nyelvi interferenciák didaktikai felhasználása*. Tanügyi Újság, 1977. 12.)

A másik idézet így szól: „Egyik nyelvből a másikba csak az értelemmel felfogható információ ültethető át a maga teljességében: az érzelmi szféra sohasem azonos, esetleg hasonlóval helyettesíthető. Csak az értelmi üzenet fordítható le, az érzelmi vagy affektív csupán megközelíthető.” (Henri Wald: *Limbaș și valoare*. Buc., 1973. 88.)

Buday György: Jőstét, jőstét... (Szegedi Kis Kalendárium, 1937)